

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 1	Стр. 321-333	Ниш	јануар - март	2012.
----	----------	-------	--------------	-----	---------------	-------

UDK 330.8(091)(495.02):347.243

Оригиналан научни рад

Примљено: 09.06.2010.

Зоран Симоновић

Институт за економику пољопривреде

Београд

ЕКОНОМСКА РЕАЛИЗАЦИЈА ЗЕМЉИШНЕ СВОЈИНЕ ПРЕМА ВИЗАНТИЈСКИМ ЗАКОНИМА VII И VIII ВЕКА (ЕКЛОГА И ЗЕМЉОРАДНИЧКИ ЗАКОН)*

Апстракт

Период VII и VIII века у историји економије Византије представља својеврсту транзицију византијских социјалних структура. Пољопривредна производња у овим новонасталим условима прелази из руку богатих земљопоседника у руке малих самосталних пољопривредних произвођача. Долази до напуштања пољопривредне производње која се заснивала на раду робова и колона. Ова по много чему особена транзициона кретања била су регулисана законима као што су Еклога и Земљораднички закон. Из ова два закона можемо да сазнамо које су биле мере и принципи који су водили многе царе и њихове администрације у новонасталим приликама по државу. У овом периоду долази до усавршавања старих и стварања нових института који би требало да одговарају тренутној ситуацији. Најбољи пример за то је организације земљишне својине која може да се сагледа кроз неколико института. То су пре свега закуп пољопривредног земљишта од којих се на првом месту издваја емфитеуза која је била нека врста дугорочног, отуђивог и наследног закупа земље, затим следе наполица и мортит који је представљао неку врсту натуралне ренте. Циљ овог рада је да испита управо ове институте који су везани за економску реализацију земљишне својине. У њему се анализира регулатива која је произашла из закона као што су Еклога и Земљораднички закон, али се такође анализирају и нека решења која су произашла из Јустинијанове кодификације.

Кључне речи: Еклога, Земљораднички закон, емфитеуза, закуп пољопривредног земљишта, наполица, натурална рента

zoki@medianis.net

* Рад представља део резултата истраживања на пројекту бр. 149007Д "Мулти-функционална пољопривреда и рурални развој" финансираног од стране МНЗЖС.

УВОД

Проучавање економске реализације земљишне својине¹ у византијским законима као што су Еклога и Земљораднички закон, један је од начина путем кога се можемо упознати са друштвено – економским приликама, које су тада важиле у држави. Време доношења ових закона представљало је једно од најтежих раздобља у историје Византије. У литератури овај период је познат као „византијски мрачни средњи век“. То је време када је Царство услед политичке кризе и изложености непрестаном ратовању на два фронта изгубило своје поседе у Сирији, Палестини, Египту, северној Африци, на већем делу Балканског полуострва и у северној Италији. Држава је током целог VII и VIII века била принуђена да се бори за свој опстанак. На додатно погоршавање друштвених прилика у Царству утицало је појављивање иконоборачког покрета. Због унутрашњих борби изазваних овим покретом у наредних сто година држава се претворила у позорницу крвавих и жестоких сукоба.

Развој државе, постепена феудализација и преовладавање грчког говорног језика, довели су до прилагођавања Јустинијанове кодификације новонасталој ситуацији. Управо ова два закона настала су као резултат тих нових промена, које су довеле до прилагођавања не само закона него и друштвено - економских односа у Византији. У нашим даљим излагањима даћемо кратке осврте на оба ова закона. Институте економске реализације земљишне својине са друге стране ћемо детаљније анализирати.

ЕКЛОГА

Ekloge ton nomon (избор из закона) представља један од најзначајнијих правних споменика Византије који је настао у раздобљу од VII до VIII века. Овај закон донет је за време владавине царева Лава III и Константина V или 726. или 741. године. Прецизно датирање овог закона је спорно. Први од аутора који се определио за 726. годину као годину настанка Еклоге је Василевски. Острогорски је прихватио да је Еклога донета највероватније 726. године. Он истиче тврдњу да у закону нема никаквих писаних трагова о иконоборству (Острогорски 1969, 161-162). За 726. годину као годину настанка Еклоге опредељује се и Маргетић према коме је немогуће да је Еклога донета 741. године јер се у закону даје пуна заштита манастирима а

¹ Појам „Економска реализација земљишне својине» срећемо код аграрних економиста. „Земљишна рента је дакле облик у коме се земљишна својина економски реализује, оплођује вредност“. Поред ренте, тај појам укључује и друге приходе од земље по основу земљишне својине. (Марковић и Симоновић, 1973, 71-74)

они су током 741. године били извргнути прогонима (Маргетић 1980, 53). Бургман као један од последњих аутора који се бавио проблемима датирања Еклоге тврди да је Еклога донета управо 741. године. Он истиче следеће:

„...Насупрот напредних ставова за 726. годину као годину настанка Еклоге, стоји погрешно мишљење настало повратком иконокласичара и антимонастичара. Основна премиса да је Еклога настала после „званичног прогона“ класе иконопоклоника постаје сумњива. Она се чини веома тоталитарном и потцењује прагматизам Исавријанаца (Сиријаца) за које је баш састављање Еклоге послужило као упечатљив пример. Поврх тога, то значи да Еклога ни у диспозитиву, ни у целини, али у протоколарном делу индицира елементе који апсолутно садрже трагове иконокласичне теологије...“ Он на крају закључује: „...Сва мишљења о датирању у целини имају несигурну научну подлогу па се сматрају помоћним аргументима и доводе у питање начин коришћења за добијање резултата...“ (Burgmann 1983, 10-12).

И каснији аутори попут Ангелике Лаоиоу и Сесила Моррисона задржавају став да је Еклога донета 741. године. (Laiou и Morrison 2007, 44).

Закон у својој основи садржи три битна елемента. Прво је Јустинијаново право прилагођено новонасталим околностима, друго је канонско право које аутори истичу у преамбули закона и на крају, треће су елементи обичајног права које се формирало у Византији током VII века. Царева жеља је била да објављивањем Еклоге заведе ред у судству. У уводу закона се каже: „Оне, који су постављени да примењују закон, ми убеђујемо да се уздржавају од свих могућих људских страсти...“ (Кандић 1992, 161) Цар упозорава судије да поштују закон али исто тако жели да искорени неке навике судија које могу да утичу на правично суђење:

„Они у чију душу раније није унета истинска правичност, који су подложни подмићивању новцем или су благонаклони пријатељима, или се свете због лошег односа према себи или се боје (туђе) моћи, сви такви не могу чинити правилно суђење...“ (Кандић 1992, 161).

Према мишљењу Аврамовића сама структура Еклоге је оригинална и није преузета ни из једног ранијег узора. Лав III није желео да спроведе целокупну реформу већ само модификацију Јустинијанове правне традиције и то у најважнијим сегментима свакодневног правног – економско живота. (Аврамовић 2000, 253). Еклога представља кратак избор законских текстова који су садржани у 18 глава (титула или титулуса). Од тог броја првих 16 глава посвећено је грађанском праву (брачно, наследно, статусно, облигационо, стварно), претпоследња глава говори о кривичном праву, а последња о деобиратног плена. Економска реализација земљишне својине у овом закону је регулисана у главама XII која је посвећена емфитеузи и XIII која сагледава уговор закупа пољопривредног земљишта.

О трајном и ограниченем закупу или о емфитеузи

Емфитеуза² је институт правно – економских односа, који се појавио и развио у V веку у Византији. Емфитеуза представља врсту дугорочног, отуђивог и наследног закупа земље која је предвиђена за обрађивање. Предмет емфитеузе била су земљишта која је тек требало обрадити, а која су се налазила у саставу императорских *saltusa*³. Емфитеута или закупац необрађених земљишних парцела био је за извесно време ослобођен плаћања закупнине. (Пухан 1974, 246). После протока времена закупац је плаћао закупнину у новцу која се звала сапон. Закупац је сносио све државне дажбине и имао стварно-правну заштиту.

Римски правници су дуго водили спор око тога да ли је емфитеуза закуп или продаја земљишта. Овај спор је решен за време владавине Зенона који је емфитеузу прогласио за стварно право посебне врсте.⁴ Јустинијан је проширио емфитеузу тако што ју је спојио са *ius in agro vectigali*.⁵ Ову нову установу је такође назвао емфитеуза. По Јустинијану емфитеута (закупац) губи своје право на земљу (емфитеузу) пре него што га понуди сопственику земљишта на откуп.

² Настала од речи *emfiteuein* што значи сађење винове лозе и маслина.

³ *Saltus* је шума, планина, кланац, пашњак.

⁴ Конституција се налази у Јустинијановом Кодексу. С 4, 66, 1. датирана 476-484. године. Коришћено издање: *Corpus iuris civilis, volumen secundum, Codex Iustinianus*, Paulus Kruger, Berolini, MCMVI (1906), 191. и у Јустинијановим Институцијама. I 3, 24, 3. Коришћено издање: *Corpus iuris civilis, volumen primum, Institutiones*, Paulus Kruger, Berolini, MCMXXVIII (1928), 40. Преведени текст институције I 3, 24, 3 гласи:

„3. Тако у ствари готово је слична куповина и продаја, најам и изнајмљивање, а у неким случајевима је то питање којој класи од ове две уговор припада. Као пример може се узети она земља која се одувек држи преко уживаоца, под условом, као што је речено, да се на тај начин као дуг кирија плаћа власнику, потоњем неће бити дозвољено да задржи земљиште од одсутног првобитног изнајмљивача, или његових наследника, или било ког другог коме он или његови наследници пренесу право да их продају, дарују, у мираз дају, или да се на било који други начин отуђе. Старији правници постављају питање, у којима су неки од њих мислили да су ово две врсте уговора и то једна о изнајмљивању, а друга о продаји, приликом доношења Зеноновог Закона, одређено је да је то уговор о емфитеузи, како је називају, а то је уговор посебне природе, и не би требало да буде сврстан ни под изнајмљивање ни под продају, али би услове уговора требало заснивати на сваком конкретном случају: тако да, ако између странака ништа није договорено, требало би их тачно упознати шта је својствено самој природи уговора, а ако нису изричито сагласни на ризик чија би земља требало да буде, у случају потпуног уништење требало би да буде на власнику, а не на закупацу, и то у случају ако је повреда била тек делимична. И та правила смо усвојили у нашем законодавству.”

⁵ *Jus in agro vectigali* представља трајно право на искоришћавању туђег земљишта, намењеног пољопривредној производњи.

(Стојчевић 1985, 180). Према томе уводи се право прече куповине. Закупац који се није користио правом прече куповине имао је право да тражи да му емфитеута исплати 2% од постигнуте цене. Преласком на натуралну привреду, закупнина се исплаћивала у природи. Права емфитеуте су се гасила у периоду од три узастопне године, под условом да закупца није исплатио закупнину или није извршио пореске обавезе. (Пухан 1974, 247). Непосредни произвођачи у пост-класичном периоду нису више долазили у додир са власницима латифундија и салтуса. Велике поседе латифундија и салтуса узимали су у закуп богати закупци, који су их потом давали у подзакуп малим закупцима. Директна последица оваквог поступања је била повећање цене закупнине. Повећање закупнина доводило је до честих буна малих закупца, то је са друге стране доводило до честих интервенција царева у односе везане за закуп земљишта.

Посебан значај за развој института емфитеузе имају разне црквене институције. Цркве и манастири у овом периоду постају велики велепоседници који су били заинтересовани да са самосталним пољопривредним произвођачима закључују уговоре о емфитеузи. На овај начин стварала се реална опасност да црква изгуби путем емфитеуза добар део власништва на својој земљи. Разлоге за овај став треба тражити у пракси која је почела да се примењује од V века када не само цар већ и богати власници латифундија и салтуса путем уговора о емфитеузи предају на коришћење велике земљишне површине самосталним пољопривредним произвођачима. Власништво над овом земљом у начелу је и даље било на досадашњем власнику, земљопоседнику, али права емфитеута су према овој врсти уговора била толико велика да се њихово право често прихватало као неки облик власништва. Држава је из тог разлога била заинтересована да на сваки начин спречи ову појаву. Јустинијан је неколико својих новела посветио питању емфитеуза које су везане за црквене земљопоседе.⁶

Емфитеуза је у Еклоги задржала своја обележја која потичу из Јустинијанове кодификације. Нема битних разлика између емфитеузе по Јустинијановом праву и по Еклоги. Ипак у Еклоги постоји једна одредба која не постоји ни у Јустинијановом праву ни у каснијим византијским законима (Прохиرونу, Василикама итд.) (Маргетић 1980, 58-59). Еклога (XII, 6) забрањује цивилним и војним функционерима као и свим војницима уопште да узимају земљиште у емфитеузу и закуп и да се уопште баве било каквим лукративним пословима у вези са некретнинама. Чини се да су овом одредбом византијски цареви желели да се одупру феудализацији друштва. Уколико

⁶ Новеле се налазе у Јустинијановим новелама и датирана су 7 (535г.), 55 (537г.), 120 (544г.) *Corpus iuris civilis, volumen tertium, Novellae Iustiniani, recognovit, Rudolfus Schoel, Berolini, MCMLIX (1959), 7 (48-64), 55 (308-310), 120 (578-591).*

би државним функционерима било дозвољено да гомилају велике земљишне поседе у своје руке, појављивала се реална опасност да на таквим поседима државна власт постане сувишна. Регулисање законом забране цивилним и војним функционерима као и свим војницима уопште да узимају земљиште у емфитеузу и закуп, наводи на закључак да је највероватније ова појава била заступљена у реалном животу јер иначе не би ни било потребе да се она кодификује.

О уговорима о закупу

Уговори о дугорочном закупу земљишта појавили су се у систему римског права доста касно. Економско – друштвени односи условили су појаву ових уговора тек са одумирањем класичне робовласничке привреде и са преориентацијом римске земљорадње на обраду земље путем слободних закупца. За регулисање односа власника земљишта и слободног закупца није више био довољан уговор о краткорочном закупу земљишта зато што краткорочни уговори нису давали довољно сигурности ни закупцима ни власницима земљишта. Велики поседник се није сам бавио пољопривредом, нити је управљао својим поседом; задовољавао се убирањем годишње ренте коју су закупци били обавезни да му плаћају.

Према глави (титулу) XIII Еклоге уговор о закупу руине, земљишта или оранице је могао бити или писмени или усмени и важио је 29 година. Овај уговор се подједнако односио и на државну и на приватну имовину, као и на црквену имовину. (Paragianni, 2002, 1061). На основу овог уговора закупи су се исплаћивали на годишњем нивоу. (Burgmann, 1983, 213). Престанак уговора о закупу нису могли да траже ни закуподавац ни закупца током целе године. Прекид уговора је био једино могућ ако су га странке изричито уговориле. Још је цар Зенон прописао да обе стране и закуподавац и закупца могу, ако се нису другачије споразумеле, у току прве године закупа да откажу уговор без образложења и накнаде (*ius roenitendi*). (Стојчевић 1985, 270)

ЗЕМЉОРАДНИЧКИ ЗАКОН

Земљораднички закон је настао највероватније у периоду између VII и VIII века. Прецизно датирање овог закона није могуће. Аутори на чијем се челу налазио Захарије фон Лигентал закон датирају у време владавине Лава III Исавријанца (717 – 741) и његовог сина Константина V око 740. године. Ови аутори међу којима је и Ашбурнер успостављају везу Земљорадничког закона са Еклогом. (Васиљев 2000, 330). Према њима, закон је писан у стилу законодавног рада правника који су живели и радили у време Исавријске династије.

Група истакнутих византолога сматра да постоји сумња да је оригинални акт овог законика икад имао званични карактер. Према њима, царска влада уопште није ни донела овај закон, јер у наслову и преамбули закона нема имена царева Исавријске династије као што је то пракса налагала. (Pantazopoulos 1971, 632).

У последње време појављују се мишљења која сматрају да Земљораднички закон представља збирку одлука и пресуда које су доносили високи функционери са судским овлашћењима. Ти државни званичници били су солунски перфекти. Они су били у непосредном контакту са словенским становништвом које је живело у околини Солуна и које је потпало под власт Царства. (Маргетић 1982, 121).

Главна карактеристика Земљорадничког закона је појава великог броја слободних сељака с правом слободног кретања. Многобројне одредбе овог закона прилагођене су заштити права сељака везаних за покретну и непокретну имовину. Намена закона није имала за циљ да ослободи сељаке њихове обавезе према земљи. Постојање слободних сељака са правом кретања одређује историјску вредност закона, јер сведочи да је у периоду када је настао, у Византијском царству постојао слој независних пољопривредника. Привредни живот овог периода Царства обележавају мала независна сељачка имања. (Острогорски 1969, 65-66). Сељаци на оваквим имањима нису били у потпуности слободни јер су морали да плаћају порезе, односно налазили су се у зависном односу према држави. О питању слободних сељака Максимовић истиче следеће

„иако су извори и у овом домену недовољни, прилично је сигурно да су овакви сељаци располагали властитом земљом, као и да су живели у селским општинама. Извесна добра (шуме, ливаде, итд.) уживали су заједнички у оквирима општине, као што су и порезе плаћали заједнички према подацима из пореских спискова, у сваком случају најкасније од VIII века.“ (Максимовић 2001/2002, 29-30).

У нашим даљим разматрањима ми смо се определили да осветимо пажњу економској реализацији земљишне својине која је у Закону сагледана кроз институције наполице, закупа и натуралне ренте.

Наполица

Институт наполице је обрађен у неколико чланова Земљорадничког закона У члану 11. говори се о две врсте наполице које се разликују по томе да ли је уговорено само орање или орање и сетва. Према првој врсти наполице стране су се договориле прво о узоравању земљишта а подела се вршила касније. Практично то је значило да се прва врста наполица односила на то да је једна страна давала земљу, а друга рад на узоравању. Изорана земља се делила тако да свака страна добије половину обрађене површине, на којој може сама да сеје и жање. Према другој врсти наполице сељак оре, сеје и жа-

ње на целој површини земљишта, а род се делио тако да свакоме припадне половина. Наредни члан 12. говори о проблему у коме може да се нађе неко ко је лоше обрадио њиву или виноград. Члан 13. истиче да ако је неко обавио послове око орања и сетве нестручно, губи свој део прихода. (Медведев 1984, 101-102). У члану 14. регулисана је ситуација у којој земљорадник који је узео њиву на наполицу од одсутног власника одустане од рада, у том случају он даје надокнаду у двострукој количини плодова. Уколико је власник земље присутан према члану 15, земљорадник може на време одустати без штетних последица за себе. Специфичност овог члана огледа се у чињеници да се применом самог члана одустаје од принципа класичног римског права. Ипак, постоји једна недатирана конституција из V века цара Зенона која даје могућност закупцу и закуподавцу да одустану од уговора о закупу за време једне календарске године.⁷ Идентичну формулацију одустанка од уговора о закупу имамо и у Еклоги (глава (титул) XIII). Доношење ове конституције у оваквом облику се објашњава лошим стањем социјалне и економске безбедности у време Домината. Маргетић сматра да су посткласично и византијско право одустали од неких логичних и правних последица консензуалности уговора о закупу првенствено из практичних разлога. (Маргетић, 1982, 97).

У члановима закона који се баве питањем наполице постоје термиолошке разлике око објашњења појма «арогос» који се у грчком оригиналу појављује у 11, 12, 13 члану. Љ. Кандић преко превода Е. Е. Липшицове преводи овај термин као „сиромашни сељак.“ (Кандић 1977, 154). Сама Липшицова каже да је у питању „бедни или неимућни сељак.“ (Липшиц 1951, 104). И. П. Медведев у свом преводу користи термин „осиромашени сељак.“ (Медведев 1984, 102). У Ашбурнеровом преводу се такође спомиње „сиромашан сељак“ од кога се њива узима у наполицу. Л. Маргетић издваја свој став и тврди да је у питању „неспособан сељак“ који је услед старости или болести принуђен да даје своју земљу на обраду, јер ће на тај начин ипак извући неку корист из ње. (Маргетић 1982, 97-98).

Најам или закуп или деоба земље

Према члану 16. Закона земљорадник може де узме њиву или виноград на обраду. Приликом склапања договора са власником земљорадник је платио капару, и почео је да обрађује пољопривредно земљиште, али се из неког њему познатог разлога предомислио и напустио је радове. У том случају земљорадник је у обавези да власнику

⁷ Конституција се налази у Јустинијановом Кодексу. С 4, 65, 34. Коришћено издање: *Corpus iuris civilis, volumen secundum, Codex Iustinianus*, Paulus Kruger, Berolini, MCMVI, 190.

плати вредност њиве и да исту врати власнику. Из свега напред изложеног можемо да приметимо да је овај члан Закона прилично нејасан.

Аутори који су се бавили истраживањима везаним за овај члан дају различита тумачења. Ашбурнер сматра да је у питању обичан најамни радник који је примио предујам за свој најамни рад на туђем пољу. Питање казне према Ашбурнеру је утврђено у висини једногодишњег рода. Посебно је нејасно Ашбурнерово тумачење да најамни радник може доћи у ситуацију трајног или привременог стицања земље на којој ради. Медведев је мишљења да је у питању класичан облик давања земље сељаку под аренду. (Медведев 1984, 152-153). Односно земљорадник је са власником земље склапао класичан уговор о закупу земљишта. И у овом тумачењу није објашњена проблематична формулација која се односи на „плаћања вредности њиве“. Други аутори попут Захарија фон Лигентала су мишљења да се ради о закупу који није везан за земљу. Такође и у овом тумачењу није објашњено обавеза „плаћања вредности њиве“. Посебно је занимљиво објашњење које је дао Маргетић. Он члан 16. повезује са чланом 11. који предвиђа деобу земље након орања, па земљорадник сеје на својој половини земље, а власник на оном делу који му је орањем припремио земљорадник. Маргетић 1982, 98-99). У пракси то би значило да је обрада винограда представљала сађење винограда, а капара је представљала помоћ власника земље том послу.⁸ Према томе члан 16. је представљао неку врсту трајне деобе земље између власника земље и земљорадника.

Мортит – десетак

Питању мортита односно десетка посвећени су чланови 9. и 10. (Медведев 1984, 148-150). Мортит или десетак представља однос у коме онај који обрађује земљу даје власнику земље десетину од укупног прихода. Чланом 9. регулише се обавеза земљорадника да несме без знања земљодавца да жање, у супротном третираће га као лопова и биће лишен свих својих плодова. У наредном 10. члану се објашњава колики је део удела, а колики је део десетка. Сам удео износи девет снопова, а онај један преостали сноп припада земљодавцу. Овај један сноп је у ствари представљао мортит или десетак. Други део члана 10. садржи неку врсту религиозне клетве којом законодавац покушава да обезбеди несметано спровођење овог члана. Сама клетва гласи: „Онај који другачије поступи нека буде проклет од бога“. (Кандић 1977, 154).

⁸ Digesta 19.5.13.1. Recognovit Theodorus Mommsen, Retractavit Paulus Kruger, Corpus Iuris Civilis, I, Berlin, 1954, <http://webu2.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Corpus/d-19.htm#5>, 29. januar 2010.

Знамо да је у време настанка Земљорадничког закона држава била та која је давала земљораднику земљу на обраду и коришћење. То значи да је сељак мортит плаћао цару, односно држави. Мортити дакле представљају закупце земље. Станојевић сматра да „нема основа за закључак да су ови закупци били у личној зависности од власника, нити нас било шта у закону овлашћује на закључак да су били везани за земљу.“ (Станојевић 1967, 227-228).

Захарија фон Лингентал истиче да у случају мортита имамо појаву где сељак обрађује сопственим средствима имања црква и манастира. Претпоставку за ово мишљење Лингентал заснива на основу казне која се спомиње у члану 10. а која је по изреченој клетви црквена. Ашбурнер одбацује мишљење Лингентала и истиче да се значај мортита огледа у следећем:

1. Мортит је дуготрајан однос
2. Реч је о обрађиваној земљи а не о крченој
3. Закупнина је утврђена обичајем а не уговором
4. Мортит има највероватније и друге додатне обавезе.

(Ashburner, 1912, 83).

Маргетић са своје стране истиче да је обавеза мортита или једне десетине била врло блага обавеза јер је настала у време када је било размерно мало радне снаге, а земље размерно у обиљу. (Маргетић 1982, 96-97).

Ми можемо да закључимо да се поменути члановима регулише обавеза земљорадника да натуралну ренту која се овде појављује у облику мортита извршавају под својом одговорношћу. Натурална рента се састојала и томе што је земљорадник плаћао земљодавцу (у нашем случају држави или цркви) у производима (у натури). (Симоновић, 2007, 50).

Поред натуралне ренте држави се у овом периоду плаћао порез и у новцу. За десет модија⁹ (око један хектар) земље прве класе плаћао се порез који је износио један златни солид. (Oikonomides 2002, 1001). За земљу другог квалитета плаћао се порез у износу половине солида или семис, а за земљу трећег квалитета 1/3 златника или тремис. Овај систем наплате пореза заснивао се на катастру и убирао се сваке треће године. (Laiou и Morrisson 2007, 50-51). Према овом порезу појединачне сеоске заједнице су представљале посебне фискалне јединице. Земља и куће свих сељака су биле пописане и забележене у катастру. На крају сваке треће године надлежни државни органи су формирали износ који су сељаци тог села морали колективно да плате. Ако неко од сељака није могао да плати свој део пореза, његов износ дуга су плаћали други сељаци из истог села.

⁹ Један модиј је износио 889 м²

ЗАКЉУЧАК

Једно од главних обележја византијског раног средњег века (од VII до IX века) представља својеврсна транзиција у својинско – земљишним односима која доводи до пропадања старе земљишне аристократије с једне стране и до развитка новог војног племства са друге стране. У периоду раног византијског феудализма долази до јачања провинцијске администрације која својим мерама доводи до консолидовања и јачања привредног живота. Овај период транзиције византијских социјалних структура обележава независни поседник земље који производи на својој земљи, за себе, а плаћа порез директно држави. (Harvy 2002, 14). Управо у овом периоду византијске историје настали су закони попут Еклоге и Земљорадничког закона.

Институти економске реализације земљишне својине који су дати у овим законима а које смо ми обрадили у овом раду су: емфитеуза или врста дугорочног, отуђивог и наследног закупа земље предвиђене за обрађивање, затим следе уговори о дугорочном закупу земљишта, наполица, најам или закуп или деоба земље и на крају мортит односно десетак који је представљао вид натуралне ренте. Из анализе ставова који су дати у овим законима, можемо уочити, да су многи институти аграрне политике били утврђени и дефинисани. Посебно се овај став односи на проблематику поседовних односа, на проблеме економске реализације земљишне својине (натурална рента) или на проблеме односа према држави (пореска политика).

Анализом института економске реализације земљишне својине у овим законима можемо да уочимо међусобни однос закона и обичаја. На подручјима која су за једно аграрно друштво најважнија, а то су подручја породичног и наследног права за приватне, односно подручје земљишног права за друштвене ствари, потврдиле су се неримске а самим тим са римским законом једва спојиви институти из старог доба, или су се развили делимично нови византијски институти и то пре свега они које нису ушли у римски закон. Ако посматрамо из истог угла наслеђене институције и нове форме, онда царски закони у односу на домаће обичаје остају отворени за управу само у уским подручјима. Интересантну формулацију међусобног односа између закона и обичаја у Византији дао је Д. Симон „однос између закона и обичаја у Византији сажето може се означити као напетост између уређења Царства и стања Царства, између нормативне идеје и живе нормативности» према истом аутору закон има предност над обичајем «не само да номос (закон) има предност пред обичајним правилима, он има предност и пред сваким другим правилом – просто зато што је он у суштини сам цар“ (Симон 1987, 149-150).

На самом крају желимо да истакнемо да су Еколога и Земљораднички закон имали несумњив значај за развој економско – друштвених односа. Њиховим доношењем нису само озакоњени изграђе-

ни аграрни односи, но су истовремено ударени темељи за будуће аграрне односе. Ово пре свега зато што је аграрна производња тада имала пресудан значај за опстанак и развој друштва. Слободно се може тврдити да је директна позитивна последица доношења ових Закона продужетак живота Византијског Царства.

ЛИТЕРАТУРА

- Ashburner, Walter, 1912. *The Farmer's law*, London: Journal of Hellenic Studies, vol. 32.
- Аврамовић, Сима, 2000. *Општа историја, стари и средњи век*, Београд: Правни факултет Београд.
- Burgmann, Ludwig, 1983. *Ecloga, Das gesetzbuch Leons III und Konstantinos V*, Frankfurt am Main: Löwenklau – E. V.
- Harvy, Alan, 2002. *Economic expansion in the Byzantine empire 900 – 1200*, Cambridge: University Press.
- Kandić, Ljubica, 1992. *Odabrani izvori iz opšte istorije države i prava*, Beograd: Savremena administracija.
- Laiou, Angeliki and Morriison, Cecile, 2007. *The Byzantine Economy*, Cambridge: Cambridge Medieval Text Books.
- Липшиц Е. Э., 1951. *Земледельческий закон Византии*, Москва: Сборник документов по социально – экономической истории Византии, Изд. АН СССР, стр. 103-108.
- Максимовић, Љубомир, 2001/2002. *Тематски војници у византијском друштву, прилог новом процењивању проблема*, Београд: Зборник радова византолошког института 39.
- Margetić, Lujo, *Ekloga iz 726. godine i njezina važnost za našu pravnu povijest*, Rijeka: ZPFR, Broj 1/1980.
- , *Zemljoradnički zakon (Nomos Georgikos)*, Rijeka: ZPFR, Broj 3/1982.
- Марковић, Петар и Симоновић, Драгољуб, 1973. *Економика пољопривреде*, Београд: Савремена администрација.
- Медведев И. П., 1984. *Византійский земледельческий закон*, Ленинград.
- Милошевић, Мирослав, *Феудална својина*, Београд: Анали ПФБ, год. ХЛИХ, 1-4/2001.
- Oikonomides, Nicolas, 2002. *The Role of the Byzantine State in the Economy*, The Economic History of Bizantium, Dumbarton Oaks, Washington, D.C: Trustees for Harvard University.
- Острогорски, Георгије, 1969. *Историја Византије*, Београд: Просвета.
- , 1969. *Привреда и друштво у Византијском царству*, Београд: Просвета.
- Pantazopoulos, Nicolas J., 1971. *Peculiar institutions of Byzantine law in the Georgikos Nomos*, Bucarest: Revue des etudes sud-est europeennes, tome IX – 1971, N 3, editions de l'academie de la republique socilaiste de Roumanie, str. 541-547.
- Papagianni, Eleutheria, 2002. *Legal Institutions and Practice in Matters of Ecclesiastical Property*, The Economic History of Bizantium Dumbarton Oaks, Washington, D.C: Trustees for Harvard University.
- Puhan, Ivo, 1974. *Rimsko pravo*, Beograd: Naučna knjiga.
- Simon, Diter, *Zakon i običaji u Vizantiji*, Beograd: Anali PFB, god. XXXV, 2/1987.
- Симоновић, Зоран, 2004. *Епархова књига*, Ниш: Економика.
- Симоновић, Зоран, 2007. *Економска политика Византије*, Ниш: Економика и Свен.
- Stanojević, Obrad, 1967. *O karakteru države i prava Vizantije od VII do XI veka*, Beograd: Anali PFB, god. XV, 2-3/1967.

- Stojčević, Dragomir, 1985. *Rimsko privatno pravo*, Beograd: Savremena administracija.
- Успенски, Фјодор, 2000. *Историја византијског царства, том 1*, Београд: Цептер.
- Васильев А.А., 2000. *История Византийской империи – Время до Крестовых походов*, Санкт – Петербург: Алтейя.
- Digesta* 19.5.13.1. Recognovit Theodorus Mommsen, Retractavit Paulus Kruger, Corpus Iuris Civilis, I, Berlin, 1954, <<http://webu2.upmf-grenoble.fr/Haiti/Cours/Ak/Corpus/d-19.htm#5>>, 3. decembar 2009.
- Corpus iuris civilis, volumen tertium, 1959. *Novellae Iustiniani, recognovit*, Rudolfus Schoel, Berolini, MCMLIX.
- Corpus iuris civilis, volumen secundum, 1906. Codex Iustinianus, Paulus Kruger, Berolini, MCMVI.
- Corpus iuris civilis, volumen primum, 1928. Institutiones, Paulus Kruger, Berolini, MCMXXVIII.

Zoran Simonović, Institute of Agricultural Economics, Belgrade

**ECONOMIC IMPLEMENTATION OF FARM LAND PROPERTY
ACCORDING TO BYZANTINE LAWS IN
VII AND VIII CENTURY
(EKLOG AND THE FARMERS' LAW)**

Abstract

In the history of Byzantine economy, the period of VII and VIII centuries represented a sort of transition for Byzantine social structures. Agricultural production in these new circumstances was transferred from the hands of wealthy land-owners to small, independent agricultural manufacturers. There was a tendency to abandon agricultural production based on the labour of slaves and colonies. These, in many ways distinctive transitional changes were regulated by laws, such as the Eklog or the Farmers' law. These two laws provide information about the measures and principles that influenced the government of a number of emperors and their administrations in the new circumstances their states were facing. It was in this period that old institutes were reformed and new institutes were created, which were appropriate for the current situation. The best example of this is the organization of land property, which could be observed through a number of institutes. These included, first of all, farm land tenancies, such as emphyteusis, which can be singled out as a sort of long-term, alienable and heritable lease of land, and also sharecropping and mortit, which represented a kind of natural annuity. The purpose of this paper is to examine these institutes related to the economic realisation of land property, and to analyse the legal regulations which resulted from the laws such as Eklog and the Farmer's law, as well as some solutions which resulted from Justinian's Codex.

Key words: Eklog, The Farmers Law, emphyteusis, farm land tenancy, sharecropping, natural annuity.